
La veu i la subalternitat en Spivak

PRÒLEG DE MARIONA LLADONOSA

Sense cap mena de dubte *Poden parlar els subalterns?*, publicat per primer cop el 1988, és l'obra més reconeguda d'Spivak, ara, per fi accessible de nou en català amb aquesta edició que teniu a les mans. Podem afirmar que és una de les pensadores a qui cal situar en el camp de les clàssiques postcoloniales amb influència directa sobre la història, la sociologia, la filosofia i els estudis culturals. Gayatri Chakravorty Spivak (1942) és una coneguda feminista d'origen indi i teòrica postcolonial amb influència internacional en els estudis d'aquest camp i de la teoria crítica. És professora de teoria literària a la Universitat de Colúmbia, escriptora i traductora. A Catalunya penetra com una veu crítica referencial dels estudis postcoloniales i l'anàlisi del llegat del colonialisme en la literatura i la

cultura. És premi honoris causa de la Universitat Rovira i Virgili l'any 2019.

Si haguéssim d'explicar en poques línies que ens diuen aquestes pàgines direm que Spivak fa una aproximació a la manera com les veus tradicionalment subalternes, com la de les dones, els països colonitzats del Sud global, els camperols o els subjectes que Frantz Fanon situa a *Els condemnats de la terra* han estat construïts, pensats, imaginats i definits com a tal des d'Occident. I ho fa des d'una pregunta fonamental: poden les persones subalternes expressar les seves veus d'una forma autònoma? Poden fer-ho deslliurades de la mirada dominant? Poden les estructures de poder obrir espai a aquestes veus?

Cal prevenir-te que Spivak no és una autora de lectura fàcil. Té una ploma tant profunda com difícil, i desenvolupa una reflexió filosòfica de llenguatge complex i des d'un marxisme feminista de voluntat deconstructivista. D'aquí la influència de Jaques Derrida que trobareu al llarg de tot el text.

A continuació intentarem situar-te un esquema forçosament simplificat de les tres tesis fonamentals de l'autora:

En primer lloc, cal dir, que per tradició política als Països Catalans el «subjecte subaltern» s'ha llegit majoritàriament a partir de l'aproximació al concepte d'Antonio Gramsci. El revolucionari sard va popularitzar el terme per referir-se, si ho simplifiquem també, a aquelles classes socials històricament excloses de les estructures de

poder i representació dins de la societat. Per a Gramsci els grups subalterns són aquells que pateixen una opressió estructural que els impedeix desenvolupar la seva consciència de classe, però que tenen capacitat de disputar l'hegemonia política i cultural. Spivak, que d'alguna manera beu del mateix concepte, radicalitza l'exclusió del subjecte subaltern i en destaca la incapacitat d'agència, especialment, en un context postcolonial.

La primera de les tesis de (re)formulació del subjecte subaltern d'Spivak és una crítica a la seva representació. Tant a la representació pràctica dels subalterns –la idea de parlar en nom d'aquests– com a la seva representació simbòlica –com a forma de construcció social i *imaginació* de la seva realitat i dels seus grups– que són qüestionats. Spivak apunta com el colonialisme i el seu llegat discursiu, fins i tot en la intel·lectualitat d'esquerrres com també en l'activisme anticolonial, assumeixen, directament o indirecta, la representació de la subalternitat en aquest mateix doble sentit. Ho fan com una forma de parlar en nom d'aquests i com una manera de mostrar la seva realitat, però sempre *des de fora*. Què fa la filosofia quan parla dels grups subalterns –i especialment de les dones– del llavors anomenat Tercer Món? Qui en parla? Amb quin llenguatge? Des de quin cos? Des de quina experiència? Des de quin pensament? Al cap i a la fi, la pregunta ontològica és: qui té vertaderament la possibilitat de parlar i des d'on?

Això no deixaria de ser una forma de «violència representacional» de la subalternitat?, es pregunta Spivak. Per una persona blanca com jo que escriu aquest pròleg, algú que no prové d'una experiència personal de subalternitat com la que descriu Spivak, el seu text no deixa d'interpel·lar-me(nos) sobre com col·laborem directament o indirectament en reproduir les mateixes relacions de poder que volem combatre. En realitat el seu qüestionament és ben actual i transportable a alguns dels debats dels moviments feministes, antiracistes o LGTBIQ d'avui. Poden els homes, les persones blanques o les persones heterosexuales exercir veu o interlocució en relació amb la realitat d'aquestes subalternitats? Quin llenguatge reproduïm? Com ens situem en aquesta complexitat entre la crítica social i l'apropiació o l'expropiació –cultural, social, política, econòmica–?

La seva segona tesi es concentra en la dificultat d'incorporar i comprendre com es construeix el coneixement i com es formalitza en termes d'hegemonia global. És a dir, com es converteix un coneixement en pensament vàlid universalment. De nou un dels temes fonamentals dels debats postcolonials és com acceptem conceptualitzacions de la realitat social amb significat universal. És possible? Hi ha molt de Foucault –i de crítica a ell com també a Deleuze– en Spivak en aquest sentit, i en l'elaboració dels sabers i el poder d'aquests. La primera part del text es concentra en aquestes qüestions. Ens mostra

les perspectives: en Foucault veiem la idea que els discursos no només descriuen la realitat, sinó que també la creen i l'ordenen. L'autora ens explica com aquests discursos es regulen en termes colonials i postcolonials, posant en relleu les estructures silenciades que hi operen. Més encara, que no només l'hegemonia cultural i política se sosté via coerció i generació de consensos com diu Foucault, sinó que en els contextos colonials, es produeix a través de l'exclusió dels subalterns de les narratives de la Modernitat. Per Spivak la barbarització de l'*altre* per part del pensament occidental global resulta una mostra de violència epistèmica molt més contundent que la que els autors europeus havien assenyalat fins al moment. Com ella diu: «a l'altre costat de la divisió internacional del treball que prové del capital socialitzat, dins i fora del circuit de la violència de la llei imperialista i de l'educació que complementa (...): poden parlar els subalterns?»

Així és com, en tercer lloc, i en relació amb l'anterior, planteja la impossibilitat de què els subalterns puguin parlar amb veu pròpia en un sistema d'hegemonies discursives occidentals. El posicionament és clar: en el món contemporani i les formes de creació del coneixement, el llenguatge i les dinàmiques de poder del nostre sistema, els subalterns no hi tenen veu pròpia. Sempre hi ha mediació, dominació o, fins i tot, silenciament de la subalternitat. Aquesta és la seva tesi principal.

Spivak, bona coneixedora de les formes de relació social de l'Índia, exemplifica aquestes tesis a la segona part del seu llibre a partir de l'exemple de les dones i la pràctica del *suttee* –pràctica històrica en què algunes vídues s'immolaven voluntàriament (?) en la pira funerària dels seus marits–. La seva lectura crítica es dirigeix a com tal pràctica era (re)presentada des de *fora* tant pels colonitzadors britànics com pels nacionalistes indis –l'elitisme masculí– sense capacitat de les mateixes dones per expressar-ne el sentit. Tampoc el feminisme blanc ha permès una obertura sobre l'autonarració de les dones no blanques. El debat sobre l'eurocentrisme feminista que tan bé coneixem avui és qüestionat per Spivak que, sense parlar de feminisme interseccional, en realitat configura una aproximació a la idea en uns termes similar: Sense una comprensió del gènere en context de colonialisme i el conflicte de classes, no podrem mai acostar-nos ni a un coneixement situat, ni a una vertadera comprensió de l'opressió. Ho diu així «la imatge de l'imperialisme com a fundador de la bona societat està marcada per la incorporació de la dona com a objecte que cal protegir d'aquells del seu propi grup (...) [així també es genera] una contranarrativa construïda de la consciència de la dona i, per tant, del fet de ser una dona, del fet de ser una dona bona, del desig d'una dona bona, del desig de la dona» a l'Índia. En definitiva, utilitza com a exemple la construcció de la idea *dona*, per uns i altres, com a camp de batalla

ideològic. Però Spivak contraresta la representació del *suttee* amb un cas particular. L'any 1926, Bhuvaneswari Bhaduri, una jove de setze anys, es va suïcidar. Aquell suïcidi no va ser comprès per ningú, aparentment no hi havia un motiu *raonable*. La motivació la trobareu en el llibre. El rellevant per a Spivak és que va ser una *sati* que va re-escriure el *suttee*. Una reescriptura subalterna.

La proposta d'Spivak és el reclam d'una autocrítica del món intel·lectual –i acadèmic!-- com a reproductors socials. El paper de l'intel·lectual ha de convertir-se en una veu que visibilitza els silencis i les estructures perpetuadores dels silencis. No hi ha alliberament possible, no hi ha agència factible, sense subversió de les estructures de poder i els sistemes de representació que generen aquestes jerarquies. Hi estem disposades? No puc deixar de pensar en com anys després, Sarah Ahmed a *On Being Included*¹ parla de com les estructures institucionals, inclús quan promouen la diversitat, tendeixen a reproduir i invisibilitzar determinats subjectes.

Les tesis d'Spivak van generar una extensa discussió i extensió de les seves reflexions en l'àmbit intel·lectual i activista dins del camp dels estudis postcolonials: Homi Bhabha a *The Location of Culture*² proposa la capacitat

1. Ahmed, Sara (2012), *On Being Included: Racism and Diversity in Institutional Life*, Durham, Duke University Press.
2. Bhabha, Homi (1994), *The Location of Culture*, Londres, Routledge.

d'agència dels subalterns a través de les esclatxes de les cultures que entren en contacte. Aníbal Quijano desenvolupa la teoria de la «colonialitat del poder» i la descolonització epistemològica, o Chandra Talpade Mohanty que s'aproxima a la reflexió des del feminisme postcolonial. Amb el canvi de segle continua aquesta via de pensament amb noms com Dipesh Chakrabarty i la idea de «provincialitzar la història d'Europa» i els seus marcs de pensament. Linda Tuhiwai Smith ho fa revisant les formes d'investigació social. En definitiva, totes aquestes veus reclamen una nova narrativa sobre la construcció social de la realitat i dels cossos des de la subalternitat no mediada.

En l'obra d'Spivak hi ressona inevitablement l'obra de Ranajit Guha un dels primers noms a explorar la subalternitat i fundador del Grup d'Estudis Subalterns. En el cas de Guha, però la subalternitat com a forma de resistència prenia una capacitat d'empoderament potser més optimista que la d'Spivak, i que tan bé situava el pròleg de Josep Fontana a l'edició espanyola del seu llibre *The Small Voice of History* publicat com *Las voces de la historia y otros estudios subalternos*. És Spivak una autora pessimista en relació amb l'agència de la subalternitat? Existeix en la seva mirada el perill de la immobilitat que suggereix Terry Eagleton?

El marxisme ortodox ha tingut una relació, podríem dir-ne, complexa, amb Spivak. Potser és la mateixa

complexitat que han mantingut amb el pensament postestructuralista i les relacions de poder. La noció marxista ortodoxa sobre el subjecte revolucionari –universal– conflictivitzava amb l'aportació d'Spivak, com ho fa la idea que a la pensadora li falta una certa manca d'atenció més central al capitalisme com a sistema d'opressió fonamental. Però Spivak la subalternitat escapa dels marcs clàssics d'aquest subjecte i, tal com passa avui, la dissolució de la consciència de classe en termes interseccionals genera desacord en la fragmentació del qui i el com de la transformació revolucionària. Tanmateix, avui, la crítica a l'hegemonia i la violència cultural i epistèmica –de regles i discursos– i del coneixement de les diferents tradicions de pensament és complementària i obligada.

Gayatri Spivak va escriure un text posterior, vint-i-cinc anys després del seu famós *Poden parlar els subalterns?* Per actualitzar els seus arguments sobre el concepte de subalternitat. És un text que val la pena llegir conjuntament amb la introducció de 1983 de Rosalind C. Morris a l'obra d'Spivak que teniu a les mans, i que ofereix una reflexió contextualitzada sobre el text i la seva importància dins de la teoria postcolonial i els estudis subalterns. La introducció de Morris és rellevant perquè intenta anar més enllà de la pregunta bàsica sobre si els subalterns poden parlar. Subratlla quines són les condicions socials i polítiques que han de canviar per tal que això sigui possible. Així mateix, la crítica al seu pessimisme segurament

és una de les qüestions que la mateixa Spivak intenta matissar en el seu text revisat. Morris també en parla quan apunta a l'interès provocatiu de la reflexió, més que la literalitat del seu text. En destaca sobretot la força de la idea de la representació i la capacitat de parla dins d'un sistema de poder desigual. Fa una amplificació del concepte de subalternitat cap a tots aquells subjectes que queden fora del discurs hegemònic. Són veus distorsionades per diverses formes de dominació social, sovint fetitxitzades o confoses en la difícil línia de comprensió entre el que és individual, el que construeix el subjecte i el que és col·lectiu. Així mateix, tots dos textos parlen també de l'evolució, no monolítica, de la idea de subalternitat com una condició política i històrica més complexa que la de classe, adaptativa als nous contextos neoliberals. L'any 2010, Spivak, tot i que continuava sostenint la mediació existent en la representació de la subalternitat, reconeixia els moviments dialèctics d'aquesta realitat.

I nosaltres, si llegim Spivak des dels Països Catalans avui, podem pensar en l'agència, la identitat, i la representació de les subalternitats que trobem en el nostre context històric com unes construccions travessades pel poder i la negació de les nostres subjectivitats? Com es construeixen aquestes subjectivitats? Qui les performa? Tenim suficients elements de resistència i agència? El silenci estructural és reversible? Desapareix la subalternitat quan els subjectes tenen possibilitat de parlar –i ser

escoltats—? O com diu Spivak: podem reescriure el desenvolupament de la consciència de la nació?